

Strategije Petrićeve obrane Nove sveopće filozofije

Girardi-Karšulin, Mihaela

Source / Izvornik: **Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine, 2009, 35, 37 - 44**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:833860>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

STRATEGIJE PETRIĆEVE OBRANE NOVE SVEOPĆE FILOZOFIJE

MIHAELA GIRARDI-KARŠULIN

Institut za filozofiju, Zagreb

UDK 1 Petrić, F.
1(091)(497.5)»15«
Izvorni znanstveni članak
Primljen: 23. 2. 2009.
Prihvaćen: 14. 5. 2009.

Sažetak

Od tri Petrićeva spisa koje je napisao u obranu svoje *Nove sveopće filozofije* (*Apologia*, *Declarationes* i *Nova de universis philosophia. Emendationes*) *Emendationes* su objavljene najkasnije (1993) i najslabije su do sada, koliko mi je poznato, istražene. U ovom izlaganju želim izložiti ne toliko pojedine Petrićeve teze neovisno o kontekstu, nego načela, »strategije« Petrićeve obrane. Pri tome nužno dolaze u vidokrug razmatranja i Petrićeve *Peripatetičke rasprave*. Mogućnost, potrebu i obranu novoplatoničkog (kršćanskog) sustava filozofije temelji Petrić u uvidu u bezvrijednost Aristotelove filozofije (u filozofskom i teološkom smislu, kao i u smislu plagiranja filozofskih učenja prethodnika). Mimo općepoznate Petrićeve kritičnosti prema Aristotelu u izlaganju se želi *konkretno* prikazati što Petrić napada kod Aristotela i *kojim* se argumentima služi. Time će se pojasniti što je za Petrića *filozofija* i koji su njezini *zadaci* te kako on tu filozofiju, putem odbacivanja Aristotelova filozofskog puta, želi obrazložiti i obraniti od prigovora.

Ključne riječi: Frane Petrić, *Discussiones peripateticae*, *Emendationes*, strategije obrane *Nove sveopće filozofije*

Tema mojeg referata jesu strategije Petrićeve obrane *Nove sveopće filozofije* od kritike crkvene cenzure, a kako su provedene u spisu iz rukopisa objavljenog 1993. g pod naslovom *Nova de universis philosophia. Emendationes – Nova sveopća filozofija. Ispravke ili Popravci*.¹ Da bih izložila

¹ Spis nije objavljen za Petrićeva života. Objavljen je 1993: Francesco Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia, Materiali per un' Edizione emendata*, a cura di Anna Laura Puliafito Bleuel, Olschki, Città di Castello, 1993.

tu strategiju, polazim od nekih općeprihvaćenih teza o Petriću koje ću prvo izložiti i koje su temelj mojih daljnjih izvođenja.

Nova de universis philosophia, glavno Petrićevo filozofsko djelo, došlo je, s mogućnošću ispravke, na *Indeks zabranjenih knjiga. Discussionum peripateticarum* T. IV. drugo su glavno Petrićevo djelo. Uobičajeno se tumače kao predradnja za izgradnju Petrićeva novoplatoničkog sustava. Nikada nisu došle na udar službene cenzure.

Neki naslovi poglavlja² u *Emendationes* isti su kao i u *Nova de universis philosophia*, odnosno »Pampsychia« i »Panaugia«, ali se ne javljaju naslovi »Panarchia« i »Pancosmia«. Osim toga promijenjen je i redosljed tako da je sada »Panaugia« došla na zadnje mjesto, dok »Pampsychia« i u *Novoj sveopćoj filozofiji* i u *Emendationes* zauzima predzadnje mjesto.

Na početku *Emendationes* stoji kao tema *prima philosophia* što je, kako znamo, jedan od Aristotelovih termina za onu znanost koja je sadržana, kako to Petrić kaže, u *knjigama koje se zovu metafizičke*. Petrić, dakle, počinje obranu s metafizikom. No, kad uđemo u tekst ta dva prva poglavlja, vidjet ćemo da je ta preliminarna teza o »metafizičkom« utemeljenju dvosmislena, da je tu riječ o metafizici u jednom sasvim specijalnom smislu, onako kako Petrić koncipira pojam metafizike. I zato nudim specifičniju tezu koju želim u daljnjem tekstu obrazložiti: U ta dva poglavlja *Emendationes* pojašnjava Petrić da je njegov sustav *Nove sveopće filozofije* utemeljen u analizi i filozofskoj kritici Aristotelove filozofije koju je on proveo u *Peripatetičkim raspravama* i koju je, s obzirom na to da nije nikad bila stavljena u pitanje, smatrao neproblematičnom i prihvaćenom.

U uvodnom tekstu, posveti papi Klementu VIII zastupa Petrić svoju tezu koju je izlagao već u *Peripatetičkim raspravama*, da treba čitati grčke knjige (pod *grčkim knjigama* ne podrazumijeva Aristotela, nego predsokratovce, Platona i platoničare), Sibilinska proročanstva i Hystaspa (što se može odnositi kako Zaratustru tako i helenistički spis Hystaspovo proročanstvo). To su autori na koje se Petrić poziva u *Peripatetičkim raspravama*, a ovdje upozorava na njihovu »*podobnost*«, tj. na činjenicu da ih je preporučio sv. Pavao i Bazilije.

² Naslovi su poglavlja objavljenog teksta sljedeći: 1. Ad sanctissimum ac beatissimum Clementem VIII, Pontificem Maximum; 2. Primae philosophiae Liber primus De principiis; 3. Primae philosophiae Liber* De univesitate; Pampsychiae Liber II An mundus sit animatus; Pampsychiae IV De una anima; Quartae philosophiae Panaugiae Liber I De luce primaeva; Quartae philosophiae Panaugiae Liber II De lucis natura.

Tu još nema kritičkih tonova protiv Aristotela, ali svi navedeni autori prisutni su u *Peripatetičkim raspravama* gdje je njihova misao suprotstavljena Aristotelu kao istinska i pobožna filozofija prema Aristotelovoj bezbožnoj, plagijatorskoj i neistinitoj. Ta kontrapozicija: Aristotel naprama »starima«, kao što je poznato, noseća je misao *Peripatetičkih rasprava*.

Nakon posvete, dva poglavlja knjige (*Primae philosophiae Liber primus. De principiis i Primae philosophiae Liber**. *De universitate*) nose oznaku pripadnosti *prvoj filozofiji*, tj. metafizici.

U literaturi se ponekad spominje da je Petrićeva »Panarchia« u stvari *prva filozofija* i da je stoga začudan njezin položaj na *drugom* mjestu u *Novoj sveopćoj filozofiji*. Ovaj tekst, međutim, koji sam Petrić imenuje *prvom filozofijom* ne stoji u relaciji prema njegovoj »Panarhiji« u *Novoj sveopćoj filozofiji*. Na temelju toga može se pretpostaviti da ili Petrić »Panarhiju« nije držao svojom *prvom filozofijom* ili da je, kao jednu od mogućih, *tu prvu filozofiju*, nakon cenzure, htio zamijeniti *nekom drugom prvom filozofijom*.

U prvom poglavlju te prve knjige *prve filozofije* »O principima«, koje nema nikakva posebnog naslova, ne izlaže Petrić početak »Panarhije«, nego početak »Panaugije« – po čemu možemo zaključiti da (bar) prvi dio »Panaugije« Petrić deklarira kao *prvu filozofiju*.³ Petrić tu ponavlja teze s početka »Panaugije« i iznosi ih kao *osnove prve filozofije*. Ne tvrdi da je prva filozofija na tom mjestu cjelovito izložena, nego kaže da će je cijelu izložiti, ako će mu život za to biti dovoljan.⁴ *Cjelovita prva filozofija* do tada, po Petriću, uopće ne postoji. Kao fragmente *prve filozofije* navodi Petrić malobrojne *logije kaldejske filozofije*, malobrojne *egipatske knjižice* (misli na Hermesa Trismegista), *kabalu*, Okela Lukanusa, Timeja Lokranina i Arhitu Tarentinca. Ti autori *nisu* navedeni na početku »Panaugije«, ali su obilno citirani u 2. i 3. knjizi II. sveska *Peripatetičkih rasprava* i u 1, 2. i 5. knjizi III. sveska *Peripatetičkih rasprava*. O Aristotelu ovdje u *Emendationes* nema ni riječi, a za peripatetičku filozofiju kaže da je: *tenebrosa i obscura, impia, in nullis sibi constans, incerta, concludens nihil*. Stoičku i epikurejsku filozofiju,

³ Činjenica da Petrić u *Emendationes* u poglavlju u kojem je riječ o prvoj filozofiji ili metafizici tumači svoju »Panaugiju« potvrđuje moje tumačenje (za koje tada nisam imala ovaj dokaz) u disertaciji (M. Girardi-Karšulin, *Filozofska misao Frane Petrića*, Zagreb, 1988, str. 6. i 226) kad Petrićevu »Panaugiju« nazivam: »Aristotelovska metafizika svjetla« i tvrdim da je »Panaugija« *prva filozofija*, tj. učenje o prvom uzroku, napisana aristotelovskom metodom (...).

⁴ Francesco Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia, Materiali per un' Edizione emendata*, a cura di Anna Laura Puliafito Bleuel, Olschki, Città di Castello, 1993, str. 7.

akademiju i skepticizam ovlaš spominje i poriče njihovo značenje a Petrićeva će filozofija nasuprot ovima biti *dogmatska*. Pojam *dogmatski* tu nije, kako ga danas obično rabimo, suprotnost kritičkom i *slobodnom* mišljenju i učenju, nego je suprotnost onom *skeptičkom*, *nezaključnom*, *neodređenom*, *nesigurnom* i sl. kao onaj koji je istinit i nešto stvarno tvrdi i dokazuje. Osim tih filozofija navodi Petrić još Telezija, za čiju filozofiju tvrdi da je utemeljena na osjetu, a ne na razumu.

Ako bismo u nekoliko rečenica izložili tematiku tog prvog poglavlja *Emendationes*, reći ćemo: Petrić kao svoj program obrane u prvom poglavlju *Emendationes* izlaže početak »Panaugije« kao nacrt *prve filozofije* te se poziva na prihvatljive i istinite predradnje drugih autora, a odbija neprihvatljive postojeće filozofeme. Kao prihvatljive navodi one iste na koje se poziva u kritici Aristotela, u *Peripatetičkim raspravama*: kaldejsku filozofiju, egipatsku, kabalu, pitagorovce, Okela, Timeja i Arihitu. Neprihvatljivi su peripatetizam, stoa, epikureizam, skepticizam akademije, Pyrhonova skepsa i Telezije. Jednom rečenicom: tu Petrić početak »Panaugije« određuje kao *prvu filozofiju* i brani je autorima pomoću kojih je u *Peripatetičkim raspravama* dokazivao nepodobnost Aristotela u kršćanskoj filozofiji. Platon i Aristotel nisu poimence navedeni.

Drugo poglavlje *Primae philosophiae Liber primus De principiis* ima naslov koji glasi: »Filozofija«. I to je poglavlje tumačenje početka »Panaugije«, i to od rečenice: *Philosophia studium est sapientiae* do otprilike *et propositorum probationes exordiamur*.⁵ Ovdje u *Emendationes* umjesto riječi *studium (sapientiae)* rabi Petrić i riječ *amor (sapientiae)* – što je još jasnija etimologija riječi φιλοσοφία. Potom se *studium sapientiae* tumači kao *universitatis cognitio*. Sada u *Emendationes*, a u razlici prema »Panaugiji«, Petrić se vraća na *Peripatetičke rasprave* i uvodi na neki način razlikovanje koje je proveo u 13. knjizi I. sveska o pet istina,⁶ s time da je sad kao *prava istina* (vera cognitio) istaknuta samo prva *primarna istina* (kojom naš um dohvaća stvari kakve one i jesu), dok su one izvedene istine iz *Peripatetičkih rasprava* ovdje određene kao neistinita ili netočna spoznaja, *falsa cognitio*. Unatoč toj terminološkoj razlici to je ono isto tumačenje koje je Petrić prvi put izlagao u *Peripatetičkim raspravama*. U *Peripatetičkim raspravama* razlikovanje pet stupnjeva istine imalo je za svrhu da Aristotelovu filozofiju, a

⁵ Frane Petrić, *Nova sveopća filozofija - Nova de universis philosophia*, Zagreb, 1979, str. 1Ar – 1Av.

⁶ Francisci Patricii, *Discussionum peripateticarum*, T. I., Basileae, 1581, str. 165–167.

posebno filozofiju aristotelovaca locira u nižim stupnjevima, odnosno ispod istine koja je spoznaja stvari same. U *Emendacijama* pak razlikovanje jedne istinite spoznaje i četiri neistinitih oblika dohvaćanja stvari ima za svrhu lociranje istinite filozofije u prvom, istinitom stupnju spoznaje. Na strani objekta spoznaje, s obzirom na razlikovanje istinite i neistinite spoznaje, sve se stvari pokazuju ili kao *tamne* (obscurae – pripadne neistinitoj spoznaji), ili kao *jasne* (evidentes – pripadne pravoj spoznaji). Na subjektivnoj strani *jasna spoznaja* zove se *evidencija*, koja može biti dvostruka: *evidencija osjetila* i *evidencija uma*. Pojmom *tamnih i jasnih stvari* uveden je *pojam evidencije*; pojmom evidencije uvedeno je *razlikovanje evidencije razuma i osjetila*, pojmom *evidencije osjetila i razuma* uvodi se vid i predmet vida – svjetlo. U vidu kao *dohvaćanju* i u svijetlom biću kao *dohvaćenom* ujedinjena je osjetilna i razumska evidencija; *spoznaja* se tumači prema *paradigmi gledanja*, a *spoznato* prema paradigmi *onog jasno ugledanog*. Bez sumnje je i ovo poglavlje *Emendacija* metafizičko utemeljenje spomenutog paralelnog teksta iz *Nove sveopće filozofije*, odnosno »Panaugije«. U odnosu na prvo poglavlje *Nove sveopće filozofije* *Emendationes* se više ne pozivaju na filozofiju starih, nego na vlastita Petrićeva metodička razmatranja iz *Peripatetičkih rasprava*. Držim da je posebno važno da je u tom tekstu početak »Panaugije« nedvojbeno određen kao *prva filozofija*. Pojam *metafizika*, dakako, Petrić ne navodi jer je prema njemu imao jaku averziju.

U sljedećim poglavljima *Primae philosophiae Liber primus De principiis* razmatranje je doslovno posvećeno počelima, principima: Prvo načelnom razmatranju o tome koja su određenja počela kao takvog (Principia), zatim pojedinačnim analizama, koje ćemo ovdje preskočiti.

Imamo li u vidu da je tu riječ o *prvoj filozofiji*, mora nas zaintrigirati činjenica da je tekst na koji se tu Petrić oslanja, gotovo potpuno s obzirom na smisao, a velikim dijelom i doslovno, preuzet iz četvrtog sveska *Peripatetičkih rasprava* koji ima naslov: »Aristotelis dogmatum censuram continens« (koji sadrži ocjenu Aristotelovih učenja), a sadržajno ne predstavlja kritiku Aristotelove *prve filozofije* ili *metafizike*, nego kritiku Aristotelove prirodne filozofije.⁷ I ovi tekstovi o principima u *Emendationes* predstavljaju kritiku Aristotelovih principa, jedino što je ta kritika principa ovdje locirana u fundamentalnu tematiku *prve filozofije*, dok je u *Peripatetičkim raspravama* određena kao kritika prirodne filozofije.

⁷ Usp. naslov prve knjige IV. sveska: I. De principiis rerum naturalium – kao i neke druge naslove tog sveska: II. De privatione et forma, III. De materia prima, IV. De mundi temporisque aeternitate.

Petrić konstatira da stari filozofi nisu definirali što je to princip, što Petrić odobrava, jer principi su ono prvo prije čega nema ničega, a definicija pretpostavlja nešto što prethodi. Principi se, dakle, ne mogu definirati, a Aristotel ipak definira princip, počelo kao *ono po čemu nešto ili jest, ili biva, ili se spoznaje*.

Sljedeća je razlika između Aristotela i starih u tome što oni govore o samo jednom počelu, dok Aristotel govori o mnogim počelima. Petrić drži da su stari mislili da je počelo ono po čemu stvari jesu i nastaju (ipak se moramo usput zapitati nije li to ipak definicija?), a ne ono po čemu se stvari spoznaju.

Međutim, načelna je Petrićeva primjedba da Aristotelovo shvaćanje svijeta kao nenastalog dokida potrebu za ikakvim principima bitka i bivanja; određenje »nenastao« (svijet) tumači Petrić kao »biti po sebi«, »biti iz sebe« i »ne biti od ikog drugog«. Ili svijet ne može biti nenastao i nepropadljiv, ili ne može biti iz jedne cjelokupne materije. Te su dvije teze, po Petriću, međusobno inkompatibilne.

Petrić drži da je Aristotel krivo zasnovao pojam počela. U daljnjem tekstu razmatra on Aristotelova počela jedno po jedno uspoređujući ih s učenjem starih filozofa o počelima. Aristotel tvrdi da postoje *tri* principa: privacija, lišenost, materija i forma. Petrić primjećuje da je počelo ono što je prvo i da se stoga načelno ne smije govoriti o tri počela jer počelo je samo jedno – ono prvo. Ni *lišenost*, *privacija*, niti *forma* ne mogu biti ono prvo. Petrić drži da kao počelo u peripatetizmu može važiti samo *materija*. *Privacija* je ne-biće, ništa, prema tome ne može biti počelo jer po Aristotelu iz ničega ne može nastati nešto. *Forma* nije počelo jer proizlazi iz mogućnosti materije, dakle *jedina bi materija u okviru peripatetizma* mogla imati ulogu počela.

Na tom mjestu umeće Petrić razmatranje o tome što su stari filozofi držali o materiji. Taj dio nije preuzet, odnosno sažet iz 1. knjige IV. sveska kao prethodni tekst o počelima, ali je sažet iz drugih dijelova *Peripatetičkih rasprava*, posebno iz II. sveska gdje Petrić raspravlja o sličnostima između Aristotela, starih filozofa i Platona, odnosno o onome što je Aristotel plagirao od starih filozofa. Tu izlaže da je bitna određenja materije Aristotel preuzeo od Okela, Hermesa Trismegista, Timeja Lokranina i Platona. Dokazivanje Aristotelova plagijata⁸ predstavlja glavnu tezu II. sveska *Peripatetičkih istraživanja*.

⁸ Muccillo, Maria, »La Storia della Filosofia presocratica nelle *Discussiones peripateticæ* di Francesco Patrizi da Cherso«, *La Cultura* 1–2, Anno XIII (XCV), 1975.

Slijedi poglavlje o Aristotelovoj *prvoj materiji* u kojem Petrić iz pojma prve materije kao čiste mogućnosti izvodi da je neistinit stav da iz ničega ništa ne nastaje, odnosno tvrdi da iz pojma prve materije proizlazi da sve nastaje iz ničega i zaključuje: Ergo materia a Deo ex nihilo est formata et facta. Kod Aristotela pojam je materije povezan s načelom: *iz ničega ništa ne nastaje*, no 1. pojam materije Aristotel je preuzeo od starih filozofa i 2. ako se pojam materije kao čiste mogućnosti konsekventno domisli, onda on dokazuje upravo suprotno onome što je Aristotel tvrdio, odnosno on dokazuje *Božje stvaranje iz ničega*.

Taj izvod o pojmu prve materije, čini mi se, u okviru Petrićeve novoplatoničke filozofske interpretacije kao jedan od Petrićevih karakterističnih argumenata. Petrić rabi jedan Aristotelov pojam koji tumači u horizontu novoplatoničkog shvaćanja potencijalnog i aktualnog te izvodi zaključak koji protuslovi Aristotelovoj tezi, a u skladu je s kršćanskim vjerovanjem.

Posljednje poglavlje te prve knjige *Emendacija prve filozofije* završava Petrić razmatranjem o djelatnim počelima. Riječ je o božanskom počelu ili Bogu, odnosno riječ je o kritici *kršćanske interpretacije* Aristotelova govorenja o Bogu. Nasuprot kršćanskoj tradiciji koja u Aristotelovu pojmu prvog nepokretnog, odnosno nepokrenutog pokretača vidi temeljni filozofski dokaz za egzistenciju Božju, a Aristotelovu *Metafiziku* sagledava kao prototip prirodne teologije, tvrdi Petrić da Aristotel nije poznavao jednog pokretača, nego čak tri. Jednog metafizičkog, tj. odmaknutog, svijetu transcendentnog koji je finalni uzrok, drugog fizičkog koji je eficientni uzrok i trećeg kojeg izjednačuje s prirodom (bog i priroda ne čine ništa uzalud) koji za razliku od prva dva, koji samo pokreću prvi nebeski krug, nešto čini u svijetu. Petrić zaključuje to poglavlje tezom da je Aristotelova koncepcija svijeta najgora od svih anarhija.

Kratki zaključak: Petrić brani *osnove* svojega, odnosno svakoga filozofskog sustava, *metafizičke osnove*. Petrićeva *Nova sveopća filozofija* ne sadrži dio koji bi se zvao *metafizika, ontologija, prva filozofija ili teologija*. Općenito se smatra da je »Panarchia« Petrićeva prva filozofija, no početak *Emendacija* koji se izričito odnosi na metafizičke osnove Petrićeva sustava referira se na prvi dio *Nova de universis philosophia*, na početne tekstove u »Panaugiji« za koju bismo po tome mogli reći da je metafizički *temelj, temelj sustava* kojim se dokazuje *postojanje svjetla kao prvog uzroka svega što je svijetlo*. U preostalom dijelu te prve knjige *Emendacija* koji se odnosi na prvu filozofiju ne referira se Petrić više na *Novu sveopću filozofiju*, nego na *Peripatetičke rasprave*. Osnovna Petrićeva misao jest da se na temelju

Aristotelovih počela (lišenost, forma, materija) *ne može zasnovati nikakva metafizika*. Aristotelova počela u kontekstu njegova shvaćanja beskonačnosti svijeta sadrže unutrašnje nedosljednosti ili, ako se ipak može zasnovati neka metafizika, to nije učenje o jednom prvom pokretaču, nego politeizam (triumvirat) metafizičkog, fizičkog i unutarsvjetskog djelatelja. Strategija se sastoji, dakle, u sljedećem: metafizičke osnove *Nove sveopće filozofije* (tj. Panaugija) *moraju biti* dobre i čvrste, jer je Aristotelova alternativa metafizike, usprkos općem shvaćanju, nemoguća. U dokazivanju neupotrebljivosti aristotelizma za utemeljenje metafizike rabi Petrić i doslovno i u sažetijem obliku, svoje *Peripatetičke rasprave* možda i zato jer, iako se u njima pojavljuje niz teza koje se javljaju i u *Novoj sveopćoj filozofiji*, *Peripatetičke rasprave* nikad nisu postale metom službene crkvene cenzure.

THE STRATEGIES OF PETRIĆ'S DEFENSE OF *NOVA DE UNIVERSIS PHILOSOPHIA*

Summary

Of the three treatises that Petrić wrote in order to defend his *Nova de universis philosophia* (*Apologia*, *Declarationes*, and *Nova de universis philosophia. Emendationes*), the *Emendationes* were the last to be published (1993) and they have been the least analyzed so far, as far as I know. In this paper I do not wish to expound Petrić's individual theses regardless of the context as much as the principles, the »strategy« of Petrić's defense. In doing so, it is quite necessary to take into consideration Petrić's *Discussiones peripateticae* too. The possibility of, the need for, and the defense of the Neo-Platonic (Christian) philosophical system Petrić bases on the insight into the worthlessness of Aristotle's philosophy (in both the philosophical and the theological senses and in the sense of plagiarizing of the philosophical doctrines of the predecessors). Besides the generally known Petrić's critical view of Aristotle, the paper intends to point *specifically* at *what* Petrić attacks in Aristotle and *which* arguments he uses. This will explain *what* is *philosophy* for Petrić and what are its *tasks*, and how he wants to expound it and defend it by refuting Aristotle's philosophical path.

Key Words: Frane Petrić / Franciscus Patricius, *Discussiones peripateticae*, *Emendationes*, the strategies of the defense of the book *Nova de universis philosophia*